

HAVAINTOJA SITOUTUMATTOMIEN SANOMALEHTIEN IDEOLOGISESTA VÄRISTÄ

Pertti Hemánus

1. Yleistä

Suomen sanomalehdistön levikki jakaantui vuonna 1972 siten, että ei-sosialististen puoluelehtien osuus oli 28,6 %, sosialististen puoluelehtien 7,9 % ja sitoutumattomien¹ lehtien 63,5 %. Volyymi eli levikki kerrottuna ilmestymiskertojen vuotuisella määrällä jakaantui puolestaan samana vuonna siten, että ei-sosialististen puoluelehtien osuus oli 36,7 %, sosialististen puoluelehtien 7,3 % ja sitoutumattomien lehtien 56,0 %. Jos sanomalehden määritelmää tiukennetaan rajaamalla sen piiristä pois kolme kertaa viikossa ilmestyvät paikallislehdet sekä eräät erikoislehdet, sitoutumattomien lehtien osuus niin levikistä kuin volyyymistä ylittää joka tapauksessa 50 %.²

Se minkälaiseksi Suomen sanomalehdistön ideologinen jakautuma nähdään riippuu toisin sanoen ratkaisevasti siitä, mihin kohtaan ideologisella janalla sitoutumaton lehdistö sijoitetaan. Koska tutkittuun tietoon on vedottu harvoin, asiasta on ollut helppo kiistellä. Ratkaisuille joihin kiistojen jälkeen päädytään saattaa taas olla merkitystä esim. viestintäpolitiikan kannalta.

Kiistojen kohottamiseksi ns. tieteelliselle tasolle olisi sitoutumattomien sanomalehtien ideologista väriä tarkasteltava ainakin kolmesta näkökulmasta:

1. teoreettisesta,
2. historiallisesta ja
3. nykyhetkeä ja lähimenneisyyttä koskevasta sisällönanalyttisestä näkökulmasta.

Teoreettisia tarkasteluja lienee Suomessa julkaistu vain yksi, sekin varsin suppea.³ Nimenomaan sitoutumattomuutta ja sitoutumattomia lehtiä valottavia historiallisia tutkimuksia ei ole lainkaan, joskin perustiedot puheena olevien lehtien taustasta kyllä ovat olemassa. Nykyhetkeä tai lähimenneisyyttä koskevia, sanomalehdistön sisältöä valottavia empiirisiä tutkimuksia sitä vastoin on tehty verraten runsaasti — useat pro gradu -töinä⁴ — ja ne antavat jossakin määrin tietoa myös sitoutumattomien lehtien ja puoluelehtien välisistä eroista.

Tämän artikkelin tarkoituksena on inventoida se sitoutumattomia lehtiä koskeva tieto, joka on valmiina löydettävissä. Teoreettinen ja historiallinen tarkastelu supistetaan äärimmilleen, koska ne on laajemmassa muodossa julkaistu toisaalla.⁵ Suurin osa artikkelin tilasta käytetään sisällönanalyttisen evidenssin esittämiseen, jolla myös viestintäpolitiikan kannalta saattaa olla eniten todistusvoimaa.

2. Teoreettista tarkastelua

Lähtökohdan sitoutumattomien sanomalehtien ja yhteiskunnan välisen suhteen kartoittamiselle tarjoaa *hegemonian* käsite. Ymmärrän sen yhteiskunnan rakenteelliseksi ominaisuudeksi ja tarkoitan sillä lainsäädäntöön ja muihin eksplisiitteihin kirjoitettuihin sopimuksiin perustumatonta valtaa vaikuttaa yhteiskunnan jäseniin ennen muuta kulttuuri-instituutioiden avulla tavalla, joka on omiaan edistämään vallitsevan talous- ja yhteiskuntajärjestelmän säilymistä. Sanaa hegemonia voidaan käyttää tarkoittamaan sekä äsken määritellyn tyyppistä vallankäyttöprosessia että sen aikana tapahtuvan vallankäytön sisältöä.⁶

Tämän artikkelin teeman kannalta olennaista on, että hegemonia mielestäni voidaan jakaa 1) vallitsevan talous- ja yhteiskuntajärjestelmän ja sen valtasuhteiden säilyttämisen kannalta merkitsevään sekä 2) mainittujen ilmiöiden säilyttämisen kannalta vähämerkityksiseen ainekseen. Näkemykseni mukaan sitoutumattomat sanomalehdet ovat järjestelmän säilyttämisen kannalta merkitsevissä asioissa porvarillisia⁷, ts. vastustavat järjestelmän muuttamista, kun sen sijaan järjestelmän säilyttämisen kannalta vähämerkityksisissä tai merkitykseltään epäselvissä asioissa ne voivat liikkua myös hypoteettisen poliittisen keskiviivan vasemmalla puolella.

Hegemonian sekä sanomalehdistön ja joukkotiedotusvälineet yleensä kytkee tavallaan yhteen *journalistisen kulttuurin* käsite. Yhteiskunnassa on havaittavissa sen hegemoniaa vastaava journalistinen kulttuuri, joka sisältää tiedotusvälineiden toimintaa ohjailevat arvot ja normit. Vallitsevan journalistisen kulttuurin mukaista joukkotiedotusta — ja yleensä vain sitä — on totuttu kutsumaan esim. asialliseksi, tasapuoliseksi ja ammatillisesti korkeatasoiseksi.

Lisävalaistusta puheena olevien ilmiöiden suhteisiin saataisiin todennäköisesti tutkimalla sanomalehden taloudellisen menestyksen edellytyksiä. Tunnetun ns. levikkispiraaliteorian⁸ mukaan viimeisen parinkymmenen vuoden aikana Ruotsin oloissa kunkin levikkialueen suurin lehti on jatkuvasti kasvanut ja useimmiten lisännyt etumatkaansa muihin lehtiin. Teoria pätee ilmeisen selvästi myös Suomessa. Nyt olisi tarkasteltava, mitä edellytyksiä lehdeltä vaaditaan jotta se pääsee ns. positiiviseen levikkispiraaliin. Näitä edellytyksiä ovat ennen muuta lehden palvelukyky uutislehtenä sekä sen kyky luoda itsestään asiallisen ja tasapuolisen lehden image. Tapa jolla palvelukykyä arvioidaan

ja jolla image muotoutuu riippuu kuitenkin vallitsevan hegemonian sisälöstä. Riittävän palvelukyvyyn saavuttaminen sekä kyllin hyvän imagen luominen lienee mahdollista vain lehdelle, joka vallitsevan järjestelmän säilymisen kannalta olennaisissa asioissa tukee hegemoniaa ja joka ylimalkaan toiminnassaan noudattaa oman yhteiskuntansa journalistista kulttuuria.

Ratkaisevaa menestyksen edellytysten kannalta ei siis ole, onko lehti ei-sosialistinen puoluelehti vai sitoutumaton. Ratkaisevassa dikotomiassa ovat toisella puolen ei-sosialistiset puoluelehdet ja sitoutumattomat lehdet ja toisella puolen sosialistiset puoluelehdet. Levikkialueensa suurimmaksi voi kohota vain edelliseen luokkaan kuuluva lehti, ja tietyistä lisäedellytyksistä riippuu mitkä tähän luokkaan kuuluvat lehdet käytännössä saavuttavat kyseisen aseman, sillä läheskään kaikki eivät tietenkään sitä voi saavuttaa.

3. Historiallista tarkastelua

Suomalaisilla sitoutumattomilla sanomalehdillä on kolmenlainen tausta: lehti on joko

1. alun perin perustettu sitoutumattomaksi,
2. katkaissut sitoutuneisuutensa johonkin ei-sosialistiseen puolueeseen julistautuen sitoutumattomaksi tai
3. menettänyt oikeutensa esiintyä jonkin ei-sosialistisen puolueen äänenkannattajana.

Kakkoskohdassa tarkoitettut lehdet ovat sitoutuneisuutensa katkaistessaan olleet kokoomuspuolueen, edistyspuolueen, liberaalisen kansanpuolueen tai ruotsalaisen kansanpuolueen äänenkannattajia. Kolmoskohdassa tarkoitettuja lehtiä on vain yksi: rovaniemeläinen Lapin Kansa jota maalaisliitto vuonna 1958 kielsi esiintymästä puolueen äänenkannattajana.⁹

Toisin sanoen kaikki puoluelehdestä sitoutumattomiksi muuttuneet lehdet ovat entisiä ei-sosialistisia puoluelehtiä. Muutoksen tausta lienee ensi sijassa ollut taloudellinen: sitoutumattomaksi julistautumisen on arvioitu yhä lisäävän lehden menestystä ns. levikkispiraalissa.¹⁰

Lienee loogista otaksua, että ainakin osalla entisiä puoluelehtiä yhä on tietynasteista sympatiaa entistä puoluettaan kohtaan. Empiirisellä tasolla tätä kuvastavat useiden sitoutumattomien lehtien yhteydet puoluepohjaiseen uutisten ja artikkelien välitykseen. Keskustapuolueen lehtien omistama uutistoimisto UK palvelee yhä paitsi useimpia puolueen äänenkannattajia myös Lapin Kansaa, LSP on viiden kokoomuslehden ja kuuden sitoutumattoman lehden omistama uutis- ja artikkelitoimisto ja palvelee näitä kaikkia, ja yksi sitoutumaton lehti on mukana kokoomuksen puolue-toimiston artikkelipalvelun jakelulistalla. Sen sijaan yksikään sitoutumaton sanomalehti ei ole asiakassuhteessa kummankaan suuren vasemmistopuolueen lehtien uutis- ja artikkelitoimistoon.

Näkemyks siitä, mikä on Suomen sanomalehdistöä halkova ratkaiseva dikotominen jako, saa näin lisävahvistusta.¹¹

4. Sisällönanalyttista tarkastelua

Sisällönanalyttinen tarkastelu perustuu 24 tutkimukseen (tai pamfletinomaiseen mutta dokumentoituun kirjoitukseen), joiden teemana oli sitoutumattomien sanomalehtien ideologinen väri jossakin tilanteessa viimeisen parinkymmenen vuoden aikana. Näitä tutkimuksia etsiessäni olen ollut yhteistyössä Tampereella toimivan Nordicom (Pohjoismaisen tiedotustutkimuksen palvelukeskuksen) kanssa. Aineiston etsinnässä en ole pyrkinyt täydellisyyteen vaan olen jättänyt ongelmanasettelultaan periferisimmät ja tasoltaan kyseenalaisimmat tutkimukset ja kirjoitukset huomiotta.

Aineiston hedelmällisyyttä tämän artikkelin tavoitteiden kannalta on vähentänyt kaksi tekijää: useimpien läpi käymieni tutkimusten *empiristisyys* sekä *sanomalehdistön sisällön tarkasteleminen* niissä *yhteiskunnasta liian irrallisena ilmiönä*. Empiristisyys on ilmennyt siten, että empiiriseen tutkimustehtävään on usein käyty käsiksi ilman mitään teoreettista viitekehystä tai hyvin hennon viitekehysten turvin. Tuloksena on saattanut olla review-tyyppinen eri lehtien kirjoittelun verbaalinen vertailu, ja sikäli kun on käytetty kvantitatiivisia sisällönanalyttisiä menetelmiä ne kenties ovat lisänneet vain tulosten todellista tai näennäistä tarkkuutta mutta eivät niiden hedelmällisyyttä. Sanomalehdistön sisällön tarkasteleminen yhteiskunnasta liian irrallisena ilmiönä taas on usein merkinnyt sellaisen kytkentöjen laiminlyömistä, jotka vaatimattomallakin teoreettisella tasolla toteutettuina olisivat tuoneet valaistusta yhteiskunnan ja sanomalehdistön välisiin suhteisiin (esimerkki tämäntyyppisistä kytkennöistä on eduskuntakeskustelujen ja lehtien pääkirjoitusten sisällön vertailu).

Aineiston puutteiden vuoksi olen joutunut tinkimään alkuperäisestä suunnitelmastani, joka oli sisällönanalyysi siitä mitä tutkimukset osoittavat sitoutumattomien sanomalehtien suhtautumisesta toisaalta järjestelmän säilyttämisen kannalta merkitseviin ja toisaalta vähämerkityksisiin asioihin. Tällaista tietoa ei enempää yleisestä teoriasta kuin puheena olevista tutkimuksista kylliksi saanut irti.

Sen sijaan olen itsekkin joutunut etenemään hyvin empiristisesti. Olen lähtenyt siitä, että puheena olevat tutkimukset joka tapauksessa sisältävät paljon hyödyllistä vertailevaa tietoa toisaalta puoluelehtien ja toisaalta sitoutumattomien lehtien kirjoittelusta. Pelkästään tämän vertailevan tiedon tiivistäminen havainnolliseen muotoon antaa karkean kuvan sitoutumattomien lehtien sijainnista ideologisella janalla, jolla puoluelehtien kannanotot tietenkin suurin piirtein indikoivat asianomaisten puolueiden kannanottoja ja viime kädessä jopa eri ideologioita.

Tiivistelmää tehdessäni olen pitänyt erillään *uutisia*¹² ja *pääkirjoituksia* koskevat tiedot. Jos sama tutkimus sisältää kumpiakin, se on otettu huomioon kummassakin yhteydessä. Edelleen olen käsitellyt erikseen kotimaan- ja ulkomaanuutiset sekä kotimaan tapahtumia (Suomen ulkopoliittikka niihin luettuna) ja kansainvälisiä tapahtumia koskevat pääkirjoitukset.

Tutkimusten tulokset olen vertailevasta näkökulmasta luokitellut seuraavaan kolmeen luokkaan, jotka aineistoon perehtyminen on osoittanut relevantiksi ja joiden avulla voitaneen löytää yhteyksiä tämän artikkelin teoreettisen tarkastelun, hegemonian ongelmien kanssa:

<i>luokka</i>	<i>operationaalistamisen perusidea</i>
lähinnä oikeistolainen	kirjoittelun sisältö muistuttaa eniten kokoomuslehtien kirjoittelua
ei-oikeistolainen ei-sosialistinen	kirjoittelun sisältö muistuttaa eniten keskustapuo- luen lehtien kirjoittelua tai poikkeaa selvästi sekä oikeisto- että vasemmistolehtien kirjoittelusta
lähinnä sosialistinen	kirjoittelun sisältö muistuttaa eniten vasemmisto- lehtien kirjoittelua

Sama tutkimus saattoi sisältää yhteen, kahteen tai kaikkiin kolmeen luokkaan vietäviä keskeisiä tuloksia, minkä vuoksi pisteytysjärjestelmä oli niitä taulukoitaessa välttämätön. Kullekin tutkimukselle oli annettava lukuarvo 6, joka oli jaettavissa luokkien kesken kolmella eri tavalla (6 + 0 + 0, 3 + 3 + 0, 2 + 2 + 2) riippuen siitä monenko luokan kesken tutkimuksen keskeiset tulokset jakaantuivat.

Sitoutumattomien sanomalehtien ideologista väriä koskevat tutkimustulokset

<i>ideologinen väri</i>	<i>uutistutkimukset</i>				<i>pääkirjoitustutkimukset</i>			
	<i>ulkomaan</i>		<i>kotimaan</i>		<i>kotimaan</i>		<i>kansainväl.</i>	
	%		%		%		%	
lähinnä oikeistolainen	20	42	12	100	24	29	8	44
ei-oikeistolainen ei-sosialistinen	26	54	—	—	57	68	8	44
lähinnä sosialistinen	2	4	—	—	3	3	2	11
summa	48	100	12	100	84	100	18	100

Taulukon perusteella kyetään sitoutumattomat sanomalehdet sijoittamaan ideologiselle janalle jonkin verran tarkemmin kuin aikaisemmin. Niin uutis- kuin pääkirjoitustutkimusten mukaan yleisintä on se, että sitoutumattomien lehtien kirjoittelun sisältö muistuttaa eniten keskustapuolueen lehtien kirjoittelua tai poikkeaa selvästi sekä oikeisto- että vasemmistolehtien kirjoittelusta. Verraten useissa tapauksissa on saatu näyttöä myös siitä, että sitoutumattomien lehtien kirjoittelu muistuttaa lähinnä kokoomuslehtien kirjoittelua. Harvinaisiksi poikkeuksiksi jäävät ne tapaukset, joissa sitoutumattomat lehdet lähinnä muistuttavat vasemmistolehtiä.

Asiaa havainnollistetaan seuraavassa poiminnoilla tutkimuksista joihin esitetyt tulokset pohjautuvat.

Uutistutkimusten tuloksia koskevana tyyppitapauksena voidaan pitää havaintoja, jotka *Härkönen* ja *Lehtilä* ovat tehneet selvittäessään Helsingin lehtien tapaa käsitellä uutisissaan Persian shaahin vuonna 1970 Suomeen tekemää vierailua ja sen synnyttämiä mielenosoituksia. Kirjoittajat toteavat Helsingin Sanomien informoineen niin itse vierailusta kuin mielenosoituksista verraten tasapainoisesti ja päätyvät seuraavaan loppuarvioon: »Helsingin Sanomat käsitteli — ehkä hieman yllättäen — vierailua monipuolisimmin; lehti julkaisi Persian oloja selvittävän laajan jutun, kertoi vierailun kulusta sekä oli selvittämässä pariin kertaan ensimmäisenä mielenosoituksia.»¹³ *Hannulalla* on samansuuntaista aineistoa Helsingin Sanomien uutistenvälityksen suhteellisesta tasapuolisuudesta ns. aseistakieltäytymisjutussa.¹⁴ Näissä tapauksissa sitoutumattoman Helsingin Sanomien kirjoittelu poikkesi niin oikeisto- kuin vasemmistolehdistä.

Tähän samaan luokkaan menevät myös *Salmelan* tiedot vuoden 1971 metallilakkoa koskevista Helsingin Sanomien ja Hufvudstadsbladetin uutisista. Nämä lehdet antoivat uutisissaan enemmän tilaa työntekijä- kuin työnantajapuolelle toisin kuin ei-sosialistiset puoluelehdet Uusi Suomi ja Suomenmaa, mutta kahden ensiksi mainitun lehden jakautuma poikkesi kuitenkin ratkaisevasti tutkittujen vasemmistolehtien tavasta julkistaa lähinnä vain työntekijäpuolen kanta.¹⁵

On tietenkin useita tapoja tulkita tämänsuuntaisia tuloksia. Suhtautumista shaahin vastaisiin mielenosoituksiin tai aseistakieltäytyjiin voidaan tuskin pitää Suomessa vallitsevan talous- ja yhteiskuntajärjestelmän säilyttämisen kannalta erityisen merkitsevänä asiana, jonka vuoksi sitoutumattomilla lehdillä on puheena olevissa kysymyksissä verraten väljästi liikkuma-alaa. Enempää hegemonia kuin siitä kumpuava journalistinen kulttuuri ei sanele kovin tiukkoja normeja siitä, miten näihin asioihin valta-asemassa olevassa joukkotiedotuksessa on suhtauduttava. Sama tulkinta ei kuitenkaan pätene suhtautumiseen metallilakkoon, joka ilmiönä jo tulee lähelle järjestelmän säilyttämisen kan-

nalta merkitseviä asioita. Metallilakkoa koskevien Helsingin Sanomien ja Hufvudstadsbladetin uutisten tausta kaipaisi ilmeisesti syvempää tutkimusta.

Tuntuvasti vanhempaa perua ovat *Nousiaisen* tulokset siitä, miten Helsingin Sanomat vuoden 1956 presidentinvaalien edellä suhtautui eri ehdokkaisiin: hänen mukaansa lehden kanta väritti myös uutisosastoa, sillä lehti »tuki kansanpuolueen Rydmania ja vastusti maalaisliiton Kekosta». ¹⁶ Näillä tiedoilla on lähinnä historiallinen kiinnostavuutensa. Vuodelta 1961 ovat omat tulokseni suomalaisen rikosuutisjournalistiikan yhdenmukaisuudesta, jotka nekään eivät tue näkemystä sitoutumattomien lehtien erityisestä oikeistösävystä uutispals-toillaan. ¹⁷ Tuore tutkimus asiasta olisi paikallaan.

Toisensuuntaisia, sitoutumattomien lehtien oikeistolaisuutta indikoivia tuloksia on saatu ulkomaan uutisten alalta. Vuodelta 1961 ovat *Vehmaksen* tiedot, joiden mukaan sitoutumattomien lehtien ulkomaan uutisten jakautuma kohderyhmittäin (»länsi — itä — neutraalit — muut») yksipuolisessa länsipainotuneisuudessaan oli lähellä kokoomuslehtien jakautumaa ja poikkesi tuntuvasti vasemmistolehtien vastaavasta. ¹⁸ Myöskään ulkomaan uutisjournalistiikan kehitystä ei ikävä kyllä ole järjestelmällisesti seurattu.

Mainitut Vehmaksen tiedot lienee lähinnä tulkittava seuraukseksi journalistisesta kulttuurista, jonka normien mukaan toimittaessa päädytään vihdoin hegemoniaa vastaavaan yksipuolisen länsimaiskorosteiseen maailmankuvaan.

Pääkirjoitustutkimuksia on tämän artikkelin tarpeisiin ollut tarjolla melkoisesti enemmän kuin uutistutkimuksia, mikä ei välttämättä kuvasta tutkijoiden kyvyttömyyttä tiedostaa uutistenvälityksen yhteiskunnallista merkitystä vaan kenties uutisanalyyysien poikkeuksellista työläyttä.

Puheena olevien tutkimusten tulosten tyyppitapauksena voitaneen pitää *Aallon* ym. saamia. He selvittivät Suomen sanomalehtien EEC-aiheisia pääkirjoituksia ja heidän mukaansa ainoa tutkittu sitoutumaton lehti Helsingin Sanomat kannatti lokakuun 1971 ja huhtikuun 1972 välisenä aikana vapaakauppasopimusta tai kaupallisia järjestelyjä EEC:n kanssa selvästi useammassa pääkirjoituksissaan kuin vasemmistolehdet, mutta toisaalta harvemmissä kuin tutkitut oikeistolehdet Uusi Suomi ja Aamulehti. Eniten Helsingin Sanomien kannanotot poikkesivat Kansan Uutisten ja Päivän Sanomien kannanotoista. ¹⁹

Samansuuntaisia tuloksia on saanut *Särkipato* tutkiessaan vuoden 1970 eduskuntavaalien jälkipuintia lehdistössä: hänen mukaansa Helsingin Sanomat suhtautui vaalituloksiin neutraalisti, kun taas Hufvudstadsbladet näki vaalien tuloksissa sekä myönteisiä että kielteisiä piirteitä. ²⁰ Itse olen tutkinut lehdistön suhtautumista vuoden 1970 hallitusneuvotteluihin todeten mm.: »Tuntuu ilmeiseltä että sitoutumattomien sanomalehtien kannanotot keväällä ja kesällä 1970 heijastivat tuolloin vallinneita hegemonisia käsityksiä: ns. kansanrintamayhteistyöhön suhtauduttiin kriittisesti mutta ei määrätietoisesti kielteisesti. Kun toisaalta poliittisen oikeiston asenne kyseiseen hallituskoalitioon oli johdonmukai-

sen kielteinen ja oikeistossa lienee katsottu jatkuvan ns. kansanrintamakauden saattavan vaarantaa talous- ja yhteiskuntajärjestelmän ja sen valtasuhteet, on syytä todeta että useimpia sitoutumattomia sanomalehtiä ei tämän tutkimuksen perusteella voida kuitenkaan pitää oikeistolaisen puolueideologian kiistattomina kannattajina, vaan ainoastaan osaa voidaan.»²¹ Useiden muidenkin tutkimusten keskeiset tulokset menevät kokonaan tai osaksi luokkaan »ei-oikeistolainen ei-sosialistinen».²²

Ilman patenttiselityksen makuakin myös nämä tulokset voitaneen tulkita hegemonian käsitteen avulla. Sitoutumattoman lehden on luontevaa suhtautua Suomen mahdollisiin EEC-järjestelyihin niiden aiheuttamien ulkopoliittisten ongelmien ja sisäpoliittisten ristiriitojen vuoksi varovaisemmin kuin oikeistolehtien, mutta kuitenkin ehdottoman »ei-sosialistisesti». Niin ikään liberaali ja jopa neutraalin tuntuinen asennoituminen vaalituloksiin ja erilaisiin hallitusvaihtoehtoihin soveltuu hegemoniateorian kannalta hyvin sitoutumattomalle lehdelle, jonka lukijakunta koostuu poliittisesti hyvin eri tavoin ajattelevista — olletikin kun sisäpoliittisten voimasuhteiden heilahtelut meillä tuskin objektiivisesti katsoen herkästi vaarantavat vallitsevaa järjestelmää.

Kuten taulukosta kävi ilmi, pääkirjoitustutkimuksissa on saatu myös toisen-suuntaisia, sitoutumattomien lehtien oikeistolaisuutta indikoivia tuloksia. Niiden tyyppitapauksesta käyvät *Walther-Mattlinin* tulokset: selvittäessään lehtien suhtautumista yritysdemokratiaan hän osoitti Helsingin Sanomien ja Hufvudstadsbladetin suhtautuneen Uuden Suomen tapaan kielteisesti siihen että työntekijöille annettaisiin mahdollisuus vaikuttaa päätöksentekoon yrityksen johtamista koskevista asioissa.²³ Vastaavansuuntaisia ovat kokonaan tai osaksi myös eräiden muiden tutkijoiden saamat keskeiset tulokset.²⁴

Päätöksenteko yksityisissä yrityksissä on järjestelmän säilymisen kannalta suorastaan määritelmän mukaan arka asia, mikä tekee ymmärrettäväksi sitoutumattomien lehtien kielteisen suhtautumisen pitkälle vietyyn yritysdemokratiaan.

Lopuksi on syytä todeta, että sitoutumattomien lehtien pääkirjoituksista on löytynyt pari »sosialistiseksi» luokiteltavaa kannanottoa eräänlaisista teknisistä syistä.²⁵

5. Loppupäätelmiä

Vuorinen on Sanomalehtien Liiton toimitusjohtajana ollessaan kirjoittanut mm. näin: »Sitoutumattomuus — ei merkitse sitä, etteikö tämä lehdistö ottaisi kantaa, olisi mielipidelehdistöä, vaan sitä ettei tämä lehdistön osa ole minkään puolue toimiston komennettavissa kirjoittamaan puolueiden ohjeiden mukaisesti. Toisaalta on pantava merkille, että lehdistömme sitoutumaton osa on porvarillisesti suuntautunut, se tukee nyky-yhteiskunnan säilyttämistä, perin-

teellisiä arvoja, vapaata markkinataloutta ja länsimaista demokratiaa.»²⁶

Tämä käytännön miehen toteamus vastaa hyvin sitä, mitä tässä artikkelissa on olemassa olevaa tietoa inventoimalla saatu esiin.

Inventointi antaa aihetta seuraaviin päätelmiin.

1. Toisaalta sitoutumattomat lehdet vallitsevan journalistisen kulttuurin mukaisesti heijastavat länsimaiskoroosteista maailmankuvaa, toisaalta ne yksittäisissä uutisratkaisuisaan saattavat pyrkiä puoluelehtien käytännöstä poikkeavaan tasapuolisuuteen.

Jatkotutkimusten varaan jää niiden edellytysten täsmentäminen, jotka tarvitaan jotta mainittu tasapuolisuus toteutuu.

2. Siinä määrin kuin sitoutumattomien lehtien pääkirjoitusten kannanottojen taustaa on kyetty tulkitsemaan, näyttää ilmeiseltä että nämä lehdet tukevat hegemoniaa varauksettomin silloin kun kyseessä on vallitsevan talous- ja yhteiskuntajärjestelmän säilyttämisen kannalta merkitsevä asia. Muulloin näiden lehtien kannanotoissa on enemmän liikkuma-alaa ja niiden voidaan katsoa edustavan lähinnä eriasteista liberalismia.

Koska suurin osa mutkikkaan teollistuneen yhteiskunnan julkista keskustelua koskee muita kuin järjestelmän säilyttämisen kannalta relevantteja ongelmia, on luonnollista että sitoutumattomien lehtien kannanotot tuntuvat inventoitujen tutkimusten mukaan useammin olevan »ei-oikeistolaisia ei-sosialistisia» kuin »lähinnä oikeistolaisia».

3. Sitoutumattomat lehdet eivät ole yhdenmukainen kokonaisuus, vaan niiden välillä on eroja.

Eroja tuntuu joissakin asioissa aiheuttavan kieli, joissakin eri lehtien erilainen tausta mahdollisine entisine tai epävirallisine sidonnaisuuksineen.²⁷ Mahdollista on myös se, että eri sitoutumattomien lehtien toimituspolitiikkaa ohjaillevat määrätietoisesti eri suuntiin vievät ratkaisut — joskin liikkuma-alalla on tietenkin myös rajansa.

Artikkelin päätteeksi on korostettava, että hegemonian käsite ja sen jakaminen kahteen erityyppiseen ainekseen sekä hegemoniaan kytkeytyvä journalistisen kulttuurin käsite eivät ole osoittautuneet erityisen hedelmällisiksi apuvälineiksi sitoutumattomien sanomalehtien sisältöä koskevia tutkimustuloksia tulkittaessa. Ilmeisesti teoreettisesta hegemonian käsitteestä on aivan liian pitkä matka empiirisiin (saati empiristisiin!) tutkimuksiin, jotta teorian ja empirian väliset välttämättömät yhteydet kyetään rakentamaan kyllin pitäviksi. Näiden yhteyksien rakentamiseksi on jatkotutkimuksissa ilmeisesti pyrittävä konstruoimaan välittäviä apukäsitteitä.

LÄHDEVIITTEET

¹ Jako puoluelehtiin ja sitoutumattomiin lehtiin perustuu itseidentifikaatioon: viestintäpoliittinen komitea pyysi vuonna 1973 lehdille osoittamassaan tiedustelussa niitä mm. ilmoittamaan mahdollisen puoluesidonnaisuutensa.

² Ks. Viestintäpoliittisen komitean I osamietintö, *Komiteanmietintö 1973: 91 I*, Helsinki 1973, ss. 15—16.

³ Pertti Hemánus, Sitoutumattoman sanomalehden poliittisesta roolista, *Helsingin yliopiston yleisen valtio-opin laitoksen tutkimuksia* no 25/1972.

⁴ Jouduttuani useaan otteeseen etsimään tietoa pro gradu-töistä haluan pahoitella sitä, että nämä työt yleensä hautautuvat kirjastojen kätköihin eikä niiden sisältämä tieto lainkaan leviä. Puolustukseksi ei kelpaa se kaavamaisesta ajattelutavasta kumpuava näkemys, jonka mukaan pro gradu-työt eivät yleensä ole huomionarvoisia eivätkä kiintoisia vaan vasta lisensiaattitutkielmat ja ennen kaikkea väitöskirjat ovat sitä.

⁵ Pertti Hemánus, mt. 1972.

⁶ Hegemonian käsitteestä kirjoitan hieman laajemmin toisaalla, ks. Pertti Hemánus, *Joukkotiedotus piilovaikeuttajana*, Keuruu 1973.

⁷ Kun puhun puolueista ja puoluelehdistä, käytän sanoja ei-sosialistinen ja sosialistinen. Kun sen sijaan puhun ideologioista, käytän sanoja porvarillinen ja sosialistinen.

⁸ Ks. Lars Furhoff, *Upplagespiralen*, Jönköping 1967.

⁹ Ks. Torsten Steinby, *Suomen sanomalehdistö*, Porvoo 1963, ss. 114—115.

¹⁰ Tässä yhteydessä on syytä korostaa, että sanomalehden päämääränasettelun perusulottuvuudet poliittisuus ja kaupallisuus (niiden määritelmiä ks. Hemánus, mt. 1972, s. 8) eivät sulje pois toisiaan mutta se kumpi päämäärä on korostuneempi vaihtelee lehdestä toiseen. Epäilemättä on mahdollista kehittää toisistaan riippumattomia poliittisuuden ja kaupallisuuden indikaattoreita ja tutkia niiden avulla asiaa empiirisesti, joskin itse valitettavan lapsuksen vuoksi olen (Hemánus, mt. 1972, s. 8) tarjonnut esimerkkeinä toisistaan riippuvia ja lopulta samaa perusulottuvuutta mittaavia indikaattoreita.

¹¹ Historiallista tarkastelua olisi tietenkin tärkeä soveltaa myös muihin teollistuneisiin ja kehittyneisiin länsimaihin kuin Suomessa. Tässä yhteydessä ei kuitenkaan ole mahdollista muuta kuin lyhyesti muistuttaa parista asiasta. Sanomalehdistön kehitys noudattaa omia lainalaisuuksiaan: se voidaan jakaa esim. 1) eliittilehdistön, 2) lehdistön politisoitumisen ja 3) lehdistön kaupallistumisen vaiheeseen, jolloin siirtyminen toisesta vaiheesta kolmanteen siis merkitsee kaupallisten päämäärien korostumisasteen lisääntymistä poliittisiin päämääriin verrattuna. Kehittyneimmissä länsimaissa kolmas vaihe on jo ehtinyt pitkälle ja esim. ns. työväenlehti — vasemmistolainen puoluelehti — on enää varsin pohjoismainen ilmiö, mutta ei-sosialististenkin puoluelehtien aika alkaa olla ohi ja markkinoita hallitsevat sitoutumattomat lehdet. On arvioitu että Euroopassa ennen toista maailmansotaa 60 % sanomalehdistön kokonaislevikistä tuli puoluelehdistön osalle, kun taas 1960-luvun lopulla vastaava osuus oli enää 20 % (ks. John C. Merrill, Carter R. Bryan, and Marvin Alisky, *The Foreign Press, A Survey of the World Journalism*. Baton Rouge 1970, s. 49). Ellei sitoutumattomia lehtiä voida osoittaa pääsäännön mukaan porvarilliseksi, Euroopan kapitalistisissa maissa ei siis olisi juuri lainkaan vallitsevaa talous- ja yhteiskuntajärjestelmää tukevaa sanomalehdistöä, mikä tilanne tuntuisi paradoksiselta ja uskomattomalta.

¹² Lähinnä semanttinen kysymys on, voidaanko sanomalehden ns. linjasta tehdä päätelmiä pelkästään sen pääkirjoitusten (jälkiartikkelit niihin luettuina) vai myös uutisisällön perusteella. Kukaan joukkotiedotuksen problematiikkaa tunteva ei kui-

tenkaan enää tänään kiistäne sitä, että lehti voi uutisten valinnan, otsikoinnin, taiton, kuvituksen, typografisten tehokeinojen, kielenkäytön yms. avulla vaikuttaa lukijoidensa maailmankuvaan. Kyseessä on uutistenvälityksen ns. indoktrinaatiosisältö, jota käsitel- telen laajemmin toisaalla (Hemánus, mt. 1973).

¹³ Ks. Seppo Härkönen ja Hannu Lehtilä, Tähtihetkiä, minimielenosoituksia, teok- sessa *Mielenosoitukset ja poliisi 22.—26. 6. 1970*, Helsinki 1970, sitaatti sivulta 70.

¹⁴ Risto Hannula: Leikkeidenselailijan raportti, teoksessa Ilpo Halonen ja Matti Mykkänen (toim.), *Tapaus Schüller*, Helsinki 1970.

¹⁵ Marja Salmela, *Vuoden 1971 metallilakko ja lehdistö*. Yleisen valtio-opin pro gradu-tutkielma Helsingin yliopistossa 1972, ks. etenkin taulukkoa s. 124.

¹⁶ Ks. Jaakko Nousiainen, *Tutkimus eräiden sanomalehtien vaalipropagandasta vuoden 1956 presidentinvaaleissa*. Vammala 1958, sitaatti sivulta 39.

¹⁷ Ks. Pertti Hemánus, *Helsingin sanomalehtien rikosaineisto*, Keuruu 1966.

¹⁸ Ks. Raino Vehmas, *Sanomalehtiemme ulkomaanaineisto*, Turku 1964, etenkin s. 62. Vrt. myös Kettil Bruun, Ove Knekt ja Kristina Rotkirch (toim), *Hufvudstads- bladet — partilös partitidning*, Helsingfors 1971, etenkin s. 161.

¹⁹ Erkki Aalto, Jyrki Iivonen, Jorma Jokinen, Heikki Kylänpää ja Asko Suikkanen, Suomalaisten sanomalehtien EEC-kirjoittelu. *Tampereen yliopiston tutkimuslaitos, sarja D, tiedotteita no 53/1972*, ks. etenkin taulukkoa s. 37.

²⁰ Seppo Särkipato: *Vuoden 1970 eduskuntavaalien jälkipuinti kahdeksan pääkau- punkilaislehden mielipideosastoissa*. Yleisen valtio-opin pro gradu-tutkielma Helsingin yliopistossa 1971, ks. etenkin s. 106.

²¹ Pertti Hemánus, mt. 1972, ks. etenkin s. 40.

²² Kotimaan tapahtumia ja Suomen ulkopoliittikkaa koskevien pääkirjoitusten osalta ks. seuraavia tutkimuksia: Kari Sulevo, *Suomen puolueet ja pohjoismaiden yhteistyö*. Helsinki 1973, etenkin ss. 81, 111 ja 142 (Sulevo on käyttänyt jo sitoutumat- tomiksi julistautuneita Helsingin Sanomia, Etelä-Suomen Sanomia ja Kalevaa edusta- maan edistyspuoluetta ja Suomen kansanpuoluetta ja hänen tuloksensa osoittavat taval- laan tämän menettelyn oikeutetuksi: puheena olevankaan puolueen osalta ei lehti- kirjoittelun ja erityyppisten puoluedokumenttien välillä ei juuri ilmennyt ristiriitai- suuksia); Tuomo Tennilä: *Sanomalehdistön suhtautuminen Suomen ensimmäisen atomi- voimalan hankintakiistaan*. Yleisen valtio-opin pro gradu-tutkielma Helsingin yliopis- tossa 1972, ks. etenkin ss. 100—101 (Tennilä osoittaa Helsingin Sanomien vastustaneen mutta Hufvudstadsbladetin kannattaneen voimalan hankkimista Neuvostoliitosta); Jaak- ko Nousiainen, mt. 1958; Kari Raivio: *Riippumattomista suurista päivälehdistä verrat- tuna puoluelehtiin vuoden 1968 presidentinvaaleissa sekä lehtien ehdokkaista välittä- mistä mielikuvista*. Lehdistö- ja tiedotusopin pro gradu-tutkielma Tampereen yliopis- tossa; Ritva Daly, *Lehdistön asennoitumisesta kehitysyhteistyöhön*. Sosiologian pro gradu-tutkielma Helsingin yliopistossa 1971; Helinä Välilehto, *Sanomalehdistön suhtau- tuminen yjja-sopimukseen*. Lehdistö- ja tiedotusopin pro gradu-tutkielma Tampereen yliopistossa 1972. Vrt. myös Bruun, Knekt ja Rotkirch, mt. 1971, pääkirjoitusten osalta. Ks. lopuksi lehdistön kirkko- ja moraalioliittista sisältöä koskevia seuraavia tutki- muksia, joiden mukaan sitoutumattomat lehdet usein asennoituvat kyseisiin ongelmiin »ei-oikeistolaisella ei-sosialistisella» tavalla: Pertti Hemánus, mt. 1966, pääkirjoitusten osalta; Martti Saarinen, *Huumausainekysymys*. Sosiaalipoliittikan pro gradu-tutkielma Helsingin yliopistossa 1971; Martti Lindqvist, Kirkkoa koskeva keskustelu päivälehdis- tössä kesästä 1969 kevääseen 1970. *Kirkon tutkimuslaitos, sarja A, no 9/1970*; Simo Knuuttilla, *Kirkko päivälehdistöissä kesästä 1970 vuoden 1971 loppuun*, Tampere 1972. Kansainvälisiä tapahtumia koskevien pääkirjoitusten osalta ks. seuraavia tutkimuksia: Pirkko-Liisa Pirhonen, *Suomen sanomalehdistön suhtautuminen itään ja länteen kah-*

den suurpoliittisen tapahtumasarjan yhteydessä. Yleisen valtio-opin pro gradu-tutkielma Helsingin yliopistossa 1963 (Pirhosen mukaan Hufvudstadsbladet »oli ainoa tutkittuista lehdistä, joka paneutui Korean kysymyksen pohtimiseen pääkirjoituspalstallaan todella seikkaperäisesti ja otti huomioon asiaan vaikuttavat näkökannat sekä länsivaltain että idän taholta», s. 69); Irma Rekola, *Suomen sanomalehdistön kannanotot aseidenriisuntaan 1960-luvulla*. Valtio-opin pro gradu-tutkielma Tampereen yliopistossa 1969.

²³ Barbro Walther-Mattlin, *Pressen och företagsdemokratien*. Sosiaalipolitiikan pro gradu-tutkielma Helsingin yliopistossa 1972, ks. etenkin s. 53.

²⁴ Ks. seuraavia tutkimuksia: Lehdistö, Yleisradio ja »yleinen mielipide». *Oy Yleisradio Ab, PTS-tutkimuksia*, no 5/1970 sekä Veikko Pietilä: Lehdistökirjoittelu ja mielipiteenmuodostus, *Tampereen yliopiston tutkimuslaitos, sarja A tutkimuksia no 41/1972* (kummassakin on todettu sitoutumattomien lehtien oikeistolehtiä muistuttava kielteinen asennoituminen Yleisradion ohjelmapolitiikkaan); Pertti Hemánus, mt. 1966; Marja Salmela, mt. 1972 (Salmela osoittaa sitoutumattomien lehtien pääkirjoituksissaan suhtautuneen metallilakkoon oikeistolehtien tapaan kielteisesti, jolloin putoaa pohja pois niiden julkisesti esitettyjen väitteiden alta, joiden mukaan Salmelan tutkimus todistaisi sitoutumattomat lehdet vasemmistosävyisiksi, vrt. Lehdistö tukee työntekijöitä paremmin kuin työnantajia, *Työnantaja* 16/1972); Pirkko-Liisa Pirhonen, mt. 1963 (Pirhosen mukaan Helsingin Sanomat asennoitui Korean kysymykseen oikeistolaisesti). Vrt. myös Bruun, Knekt ja Rotkirch, mt. 1971, pääkirjoitusten osalta.

²⁵ Matti Hakavuori, *Ulkomaanaineisto pääkirjoituksissa — eräiden lehtien suhtautuminen Palestiinan kriiseihin*. Yleisen valtio-opin pro gradu -tutkielma Helsingin yliopistossa 1972, ks. etenkin taulukkoa s. 84, jonka mukaan useimmat tutkitut lehdet, niin ei-sosialistiset puoluelehdet ja sitoutumattomat lehdet kuin Suomen Sosialidemokraattikin ovat olleet enemmän Israelin- kuin arabimielisiä. Näin sitoutumattomat lehdet sovellettujen operatiivisten määritelmien mukaan ovat muistuttaneet tässä mitauksessa myös vasemmistolehteä.

²⁶ Heikki V. Vuorinen, Tämän päivän sanomalehdistömme, teoksessa *Suomen sanomalehdistö — yhteiskunnan kuvastin*, Pietarsaari 1971, sitaatti sivulta 48.

²⁷ Tyypiesimerkki epävirallisista sidonnaisuuksista saattaa sisältyä Tennilän (mt. 1972, s. 101) tapaan selittää miksi Helsingin Sanomat vastusti mutta Hufvudstadsbladet kannatti atomivoimalan hankkimista Neuvostoliitosta: ruotsalainen kansanpuolue oli kyseisenä ajankohtana hallitusvastuussa ja tämä on voinut vaikuttaa Hufvudstadsbladetin kantaan.